

Key words: *humanitarian activities, humanitarian assistance, the International Committee of the Red Cross, United Nations.*

РЕЦЕНЗЕНТИ: *Трофименко М.В., к.політ.н, доц.; Яковенко Н.Л., д.політ.н, проф.*

УДК 327.001.73(100)

М.В. Фесенко

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ КОНСОЛІДАЦІЇ ДЕМОКРАТІЇ

Розглянуто теоретико-методологічні засади демократичної консолідації в умовах формування нового міжнародного порядку. Проаналізовано та критично осмислено основні концепції консолідації демократії в їх історичній послідовності. Доведено, що «консолідація демократії» передбачає процеси інституціоналізації і легітимації демократії. Встановлено, що процеси глобалізації та інформатизації не завжди сприяють розвитку демократичних інститутів і процесів у консолідації демократії, особливо в державах з незавершеним демократичним транзитом, а навпаки, викликають різноманітні кризові явища, що можуть сприяти делегітимізації і авторитаризації «молодих» демократій.

Ключові слова: *консолідація, світова система, міжнародні відносини, суб'єкти світової системи, демократія, громадянське суспільство, управління, демократичні процеси*

Класична теорія демократичних переходів (транзитів) припускає, що «транзит», який визначався Г. О'Донелом і Ф. Шмітером як «інтервал між одним політичним режимом та іншим» [1 с. 6], розпадається на три основних стадії: лібералізацію, демократизацію і консолідацію. Лібералізація означає ерозію політико-ідеологічних «несучих конструкцій» авторитарного режиму. Часто вона здійснюється в умовах кризи легітимності влади, викликаного економічними проблемами. Демократизація ж є стадією, що слідує за лібералізацією, причому остання готує для неї основу. Основною відмінністю лібералізації від демократизації полягає в тому, що лібералізація передбачає скорочення репресій і розширення свобод у рамках існуючого авторитарного режиму, в той час як демократизація передбачає зміну режимів. Однак навіть настання стадії демократизації, коли відбувається інституціоналізація демократичного режиму, не гарантує створення міцних основ стабільної демократії.

Критичне значення в цьому сенсі набуває теоретично фінальна стадія – консолідація демократії. Вона може бути визначена як складний і багатоплановий процес зміцнення інститутів демократії, розвитку та розповсюдження демократичних цінностей, поведінкових норм і установок у свідомості індивідів і соціальних груп, що знаменує завершення транзиту та затвердження стабільної демократичної політичної системи. Причому консолідація розпадається на два етапи: негативну консолідацію, тобто стримування, зниження, якщо не усунення, будь-яких серйозних викликів демократії, і позитивну консолідацію – впровадження та закріплення демократичних цінностей і установок в свідомості і поведінці мас і еліт [1, с. 20].

Таким чином, жорстка фіксація стадіального характеру перехідних процесів – одна з особливостей першого етапу еволюції знань в транзитології.

Другий етап еволюції теорії переходів (транзитів) кінець 1980-х – друга половина 1990-х рр. Він пов'язаний з осмисленням краху комуністичних режимів в СРСР і країнах ЦСЄ крізь призму транзитологічної парадигми. Демократичні транзити в країнах Центральної та Східної Європи виявилися центральним компонентом «третьої хвилі демократизації» (за С. Гантінгтоном). Стрімкість руйнування авторитарних структур, практична синхронність демократичних транзитів у вищезазначених країнах викликали широкий науковий інтерес та дискусії. В цей період політична транзитологія була поставлена перед дилемою: або йти шляхом імплікації теоретичних моделей, сконструйованих на основі досвіду [1, с. 23] південноєвропейських і латиноамериканських переходів, до аналізу транзитів в країнах «реального соціалізму» і СРСР, або «порівнювати посткомуністичні країни між собою, конструюючи відповідний «ad hoc» методологічний інструментарій» [1, с. 22]).

Саме вищезазначена дилема спричинила відому дискусію на сторінках щоквартального альманаху «Slavic Review» в середині 1990-х рр. В результаті якої перемогла позиція прихильників універсалізації теоретичних моделей. Результатом дискусій стала поява ґрунтовних колективних монографій, в яких з використанням єдиної концептуальної схеми досліджувалися причини, основні чинники та особливості демократичних транзитів як у Латинській Америці та Південній Європі, так і в країнах комуністичного світу.

Загалом другий етап відзначився виходом класичних робіт з теорії та практики демократичних транзитів – «Третя хвиля» (1991) С. Гантінгтона [2], А. Пшеворського [3], «Проблеми демократичної трансформації та консолідації» Ш. Авенрі, Х. Лінца [4], «Динаміка демократизації» Д. Прудхем [5] та інших досліджень. Поява фундаментальної монографії Л. Даймонда «Розвиток демократії: на шляху до консолідації» стала свідченням зростання інтересу до вивчення консолідації демократії [6].

Сьогодні, однією зі складових глобальної системної кризи є криза неоліберальної моделі демократії, що зіштовхується з перепонами на шляху її подальшого розповсюдження в світі. Це виявляється у несприйнятті неоліберальних цінностей, норм і правил, що розповсюджуються США у якості переможця у біполярному протистоянні. Політика «нав'язування» демократії в світі призводить до виникнення низки квазідемократичних режимів де демократичні вибори слугують лише прикриттям недемократичних дій влади щодо власного народу. Вважається, що процеси глобалізації та інформатизації не завжди сприяють розвитку демократичних інститутів і процесів у консолідації демократії, особливо в державах з незавершеним демократичним транзитом, а навпаки, викликають різноманітні кризові явища, що можуть сприяти делегітимізації і авторитаризації «молодих» демократій. Більш того, демократизаційна політика США вступає у протиріччя із принципами суверенітету національних держав.

Процес демократичних перетворювань наприкінці ХХ ст. можна розглядати саме як тенденцію політичного розвитку світу, в реалізації якої дедалі вагомішими стають не ендогенні фактори (рівень соціально-економічного розвитку, політичні процеси у суспільстві тощо), а екзогенні стосовно даної держави, тобто міжнародне середовище. Саме воно спонукає держави до демократичних перетворювань.

Суперечність демократизації полягає в тому, що демократичні інститути та процедури в багатьох державах використовуються лише як зовнішня форма, яка слугує іноді для прикриття недемократичних за суттю механізмів реалізації влади. Незважаючи на розширення демократичного простору необхідно визнати недостатню гомогенність демократичних процесів, нестабільність і конфліктність у

співвідношеннях значної кількості демократичних держав. Поза зоною її розповсюдження залишаються такі релікти розваленої соціалістичної системи, як Північна Корея і Куба. Хвиля демократизації не торкнулася країни-цивілізації Китаю та більшості держав мусульманського світу.

Подальший внутрішній розвиток в одних з цих країнах може піти в бік демократизації, в інших у бік авторитаризму. У деяких випадках дуже ймовірні проміжні або змішані варіанти, за яких складно провести чітку демаркаційну лінію між демократією та авторитаризмом у внутрішній і зовнішній політиці. До того ж, як показує практика сучасних міжнародних відносин, нерідко внутрішній авторитаризм не заважає співробітництву з демократичними державами на світовій арені і, навпаки, хоча й значно рідше, демократія всередині країни сама по собі ще не забезпечує її конструктивної участі у вирішенні проблем світової політики.

Розвиток тенденції до демократизації відбувається нерівно і не прямолінійно, в протиборстві з авторитаризмом, а то й з різновидами тоталітаризму. Крім цього, своєрідність Півдня виявляється в наявності перехідних, змішаних і проміжних структур політичної організації соціумів, які ще недостатньо зміцніли, включаючи такі екзотичні симбіози, як демократичний авторитаризм або авторитарна демократія. Порушують загальну тенденцію зрушень до демократії етнічні, релігійні та інші конфлікти. Все це, безперечно, не може не ускладнювати відносин Північ-Південь, не кажучи вже про зв'язки між країнами, які розвиваються.

Найважливіші глобальні економічні структури (G7, СОТ, МВФ, ОЕСР) перебувають під впливом винятково великих і багатих країн. Крім того, існує небезпека того, що майбутній «політичний режим» у системі глобального керування може стати скоріше авторитарним, ніж демократичним. Це може бути зумовлене тим, що рішення з глобальних питань можуть прийматися обмеженим колом акторів і без належної гласності, а також тим, що внутрішня структура багатьох з цих акторів (ТНК, неурядові організації і апарат міжнародних організацій) будується аж ніяк не на демократичних принципах, а на засадах жорсткої корпоративної дисципліни [7].

Представники ліберальної та неоліберальної парадигми теорії міжнародних відносин до яких можна віднести таких представників американської школи міжнародних відносин, як М. Еліота, Ф. Фукуяму, С. Гантінгтона, Р. Хааса, Дж. Айкенбері, Д. Рієфа, Дж. Ная, Ч. та У. Мейса, Ч. Купчана, М. Дойла та Ф. Бергстена виступають за збереження та подальше розповсюдження ліберальних цінностей і демократичних принципів побудови суспільства в усьому світі, що сприятиме американському лідерству.

Відтак, враховуючи все вищезазначене, дослідники феномену демократії, її хвиль і моделей вводять у науковий обіг таке поняття, як «консолідація демократії». За короткий час воно набуло значення категоріального терміна в порівняльній політології. Проблематика демократичної консолідації була поставлена західними ученими у 80-ті рр. ХХ ст. і отримала світову популярність як модель демократичного транзиту у зв'язку з виникненням «третьої хвилі демократизації». Перш за все це роботи Л. Даймонда [8], А. Валенцуела, Г.О'. Донела [9], Р. Рігса, Ф. Шмітера. Проте в них консолідація демократії розглядалася лише як третя стадія процесу демократизації і не виступала ще предметом всебічного аналізу.

Питання політичного управління процесами консолідації демократії, ролі політичної еліти в демократизації були розглянуті в роботах Ч. Ліндблома, Г. Саймона, Р. Гантера, Д. Хіглі. Спроба розгляду консолідованої демократії як особливого політичного режиму, що виникає за певних умов, належить таким авторам як Х. Лінц та А. Степан.

Одними з фундаторів напрямку дослідження «консолідації демократії», стали згадувані вище Г. О'Донел і Ф. Шмітер. У 1986 р. вчені видають фундаментальну працю «Перехід від авторитарного правління», яка стала бестселером. У ній представлено переважно транзитологічний підхід до цієї теми [10, с. 73]. У дев'яності роки ХХ ст. вона стає однією з провідних в демократичній літературі. Більше того, Ф. Шмітер ввів поняття «консолідологія» у якості самостійного напрямку в політичних науках. Деякі дослідники вважають, що консолідологія обіцяє бути повноцінною, багатоплановою теоретичною дисципліною з великими практичними виходами у сферу політики. Матеріалом для консолідології може послужити вивчення і стимулювання прогресуючої динамічної стабілізації політичних систем, що гарантує її життєздатність і довговічність.

Варто відзначити, що О'Донел і Шмітер проводили відмінність між переходом до демократії і консолідацією. На переконання вчених, під час переходу «організуються основні інститути нового порядку і починають працювати і взаємодіяти відповідно до нових правил гри» [10, с. 73,89]. Консолідація ж вимагає «інституціоналізації нових норм і структур режиму, розширення їх легітимації та усунення перешкод, які на початкових етапах роблять їх встановлення важким» [10, с. 77].

Ф. Шмітер визначає консолідацію демократії як процес, коли «епізодичні угоди, половинчасті норми і випадкові рішення трансформуються у відносини співробітництва і конкуренції, міцно засвоєні, постійно діючі та добровільно прийняті тими особами та колективами, які беруть участь в демократичному управлінні». За умов консолідації демократичного режиму відбувається інституціоналізація невизначеності деяких ролей та областей політичного життя. Однак, одночасно громадяни отримують впевненість, що боротьба за державні пости буде чесною і не вийде за межі передбачуваного набору варіантів. На думку вченого, демократична консолідація – це сукупність процесів змін в інститутах, політиці та поведінці, які прямо покращують управління через посилення компетенції держави, через лібералізацію і раціоналізацію економічних структур, через соціальну безпеку і політичний порядок разом із забезпеченням основних свобод, через панування права, розвиток політичних партій і зміцнення громадянського суспільства [11].

Не менш відомий дослідник феномену демократії Л. Даймонд переконаний у існуванні тісного зв'язку між поглибленням демократії та її консолідацією. Він зокрема зазначає у своїй праці «Чи закінчилася третя хвиля?», що «демократична консолідація, захоплюється безліччю змін в інститутах, політиці та поведінці. Багато хто з них прямо поліпше керування через посилення компетенції держави; лібералізацію й раціоналізацію економічних структур; соціальну безпеку і політичний порядок разом із забезпеченням основних свобод; вдосконалення горизонтальної підзвітності і панування права; контроль над корупцією. Інші зміни покращують репрезентативні функції демократичного правління за допомогою розвитку політичних партій та їх зв'язків з соціальними групами, за допомогою зниження фрагментації партійної системи, збільшення власної компетенції і громадської підзвітності законодавчих органів та місцевої влади, зміцнення громадянського суспільства» [12, с. 32-33].

Наукова розробка проблеми консолідації демократії отримала свій повний розвиток у дослідженні Х. Лінца і А. Стефана. Автори, об'єднуючи всі підходи, прийшли до думки, що демократична консолідація пов'язана з проведенням глибоких перетворень на поведінковому, ціннісному і конституційному рівнях. В. Меркель додає до описаної схеми і рівень політичної репрезентації, іншими словами, наявність інтегрованої партійної системи та системи взаємодіючих інтересів різних груп, при

цьому роблячи акцент на зовнішніх факторах (міжнародна середовище міжнародні економічні відносини, регіональна інтеграція).

Демократична консолідація є складним поняттям, оскільки його зміст не зводиться лише до політичних аспектів демократизації, а включає в себе такі параметри демократичного розвитку, як проведення індустріалізації, наявність загальної середньої освіти, розвинені міжнародні зв'язки держави, мирний, консенсусний перехід від авторитарного режиму до демократичного.

Натомість С. Гантінгтон визначає «консолідацію демократії» як тенденцію в межах глобальних «хвиль» демократизації, яка аналітично протиставляється тенденції кількісного зростання групи формально демократичних держав (експансія демократії), що полягає у «посиленні демократичних інститутів і демократичної практики в кожній з країн, а також у зміцненні міждержавних зв'язків у співтоваристві демократичних націй» [13, с. 254]. Він вважає, що на порядку денному сьогодні стоїть не експансія, а консолідація демократії.

За іншим визначенням, консолідація – сукупність соціально-економічних, політичних та інших процесів, які призводять до встановлення в країні консолідованої демократії, тобто таких політичних умов, в яких демократичні принципи визнані основними в сфері політики і демократичні зміни є незворотними. Сьогодні в політичній науці немає єдиного розуміння консолідації. 1) Погляд з позиції електоральної демократії: консолідація – це а) запобігання авторитарним відкочуванням назад до авторитаризму або б) запобігання «повільній смерті» демократії, ерозії демократичних інститутів. Погляд з позиції ліберальної демократії: консолідація – це поглиблення демократії, досягнення демократичного прогресу. Основні дослідницькі підходи до поняття консолідації: Підхід 1. Консолідація як запобігання краху демократії. Підхід 2. Консолідація як запобігання ерозії демократії. Підхід 3. Консолідація як завершення переходу до демократії. Підхід 4. Консолідація як поглиблення демократії [14].

Вже згадуваний Л. Даймонд у свою чергу дає таке визначення «консолідації демократії» – «сукупність соціально-економічних, політичних та ін. процесів, що ведуть до становлення в країні консолідованої демократії, тобто таких політичних умов, в яких демократичні принципи визнані основними в сфері політики, і демократичні зміни є незворотними [12, с. 34].

З іншої точки зору, консолідація демократії – необоротність сталих демократичних політичних структур, коли визначеність процедур веде до значного обмеження «невизначеності результатів», тобто коли недемократичні результати практично виключені [15, с. 8].

В свою чергу американські політологи Х. Лінц і А. Степан визначають консолідацію демократії як політичний режим, при якому дотримуються наступних умов: 1) не існує впливових акторів, що розпоряджаються значними ресурсами інших акторів, представлених етнічними, соціальними, економічними, політичними та іншими групами, які домагаються своїх цілей шляхом створення недемократичного режиму, застосування насильства або відділення від держави; 2) стійка більшість громадян переконана, що демократичні процедури й інститути – найоптимальніші засоби організації політичного життя їх суспільства; відповідно, частка виступаючих проти демократичного порядку невелика і не впливова; ці антисистемні сили маргінальні і не користуються суттєвою підтримкою населення; 3) державні і недержавні гравці згодні дозволяти будь-які конфлікти, що виникають на підставі закону або в рамках сформованих демократичних політичних інститутів та відповідно до встановлених процедур [16, с. 17].

Російська дослідниця І. Конопелько головними акторами демократичної консолідації вважає політичні еліти і лідери, які виражають інтереси певних соціальних верств і груп суспільства, що володіють значними можливостями у виробленні політичних рішень. В цьому контексті необхідно провести відмінність між політичними акторами і політичними суб'єктами. Їх відмінність полягає в тому, що політичні актори роблять безпосередній, визначальний вплив на політичні процеси, а суб'єкти, що виступають як різні соціальні сили – опосередкований. Така відмінність обумовлена різним рівнем політичної свідомості, політичної культури та політичної поведінки різних соціальних груп. Тому однією із значущих проблем консолідації демократії виступає забезпечення зростання політичної культури різних суб'єктів політики [17, с. 9-10.].

Російська вчена Е. Терешена у своїй науковій праці «Консолідація демократії в умовах трансформації політичної системи суспільства: теоретико-методологічний аналіз» виокремлює наступні підходи до розумінні «консолідації демократії». 1) підхід, пов'язаний з готовністю політичних акторів діяти в рамках демократичних правил (Д. Растоу, М. Бартон, Р. Гантер, Дж. Хіглі, Дж. Александер).

2) увагу дослідників у рамках другого підходу спрямовано на такі складові, як вибори або ратифікація конституції, які є засобом досягнення важливих державних постів за допомогою каналів політичної партії (Т. Пауер, Н. Пауер, М. Каріло, К. Давіша, Б. Перот).

3) інституційний підхід орієнтується на ступінь інституціоналізації і тривалість нових політичних інститутів, ступінь їх значних змін (С. Гантінгтон, А. Пшеворський, Д. Елстер, Г. Оффе, У. К. Преус).

4) культурно-ціннісний підхід, пов'язаний з легітимацією нових демократичних інститутів і такими невід'ємними компонентами політичної системи, як політична свідомість і політична культура Л. Морліно [18], Б. Ламуньєр, Л. Даймонд, Г. Ерме).

Таким чином, консолідація демократії постає як один з автономних етапів зміцнення демократичного режиму. Для опису і пояснення різних форм зміцнення демократії в науковому дискурсі виникли нові концепти (транзит, трансформація, інституціоналізація, поглиблення, якість, консолідація), які до цих пір залишаються предметом спору дослідників. Консолідація демократії постає не тільки як багатопланове явище демократії, але і як багатозначне наукове поняття, зміст якого розширювався, піддавався незначним і кардинальним змінам протягом усього ХХ ст.

Незважаючи на різноманітні в політологічній літературі інтерпретації поняття «консолідація демократії», остання передбачає процеси інституціоналізації (зміцнення демократичних інститутів, практичну реалізацію інституціоналізованих норм і правил) і легітимації демократії (набуття режимом ціннісного значення на рівні політичної свідомості та політичної культури).

Список використаної літератури

1. O'Donnell G. Transition from Authoritarian Rule / G. O'Donnell, P. C. Schmitter // Tentative Conclusions about Uncertain Democracies. – Baltimore ; London : Johns Hopkins University Press, 1986. – 96 p.

2. Хантингтон С. Третья волна. Демократизация в конце XX века / С. Хантингтон. – М. : РОССПЭН, 2003. – 368 с.

3. Пшеворский А. Переходы к демократии / А. Пшеворский // Путь. –1993. – № 3. – С. 3-56.

4. Авинери Ш. Проблемы демократической трансформации и консолидации – Южная Европа, Южная Америка, посткоммунистическая Европа / Ш. Авинери, Х.

Линц, А. Степан // Конституционное право : восточноевропейское обозрение. – 1997. – № 2. – С. 152-157.

5. Pridham G. Dynamics of Democratization / G. Pridham. – London and New York : Continuum, 2000. – 367 p.

6. Diamond L. Developing Democracy: Toward Consolidation / L. Diamond. – Baltimore : The Johns Hopkins University Press, 1999. – 218 p.

7. Барабанов О. Основные концепции глобального управления [Электронный ресурс] / О. Барабанов // Вся Европа. – Режим доступа : <http://www.alleurora.ru/problemi-globaljnogo-upravleniya-vibor-analiticheskoy-paradigmi>.

8. Даймонд Л. Прошла ли «третья волна» демократизации? / Л. Даймонд // Полис. – 1999. – №1. – С. 11-13.

9. Unions in Democratic Consolidation : The New South American Democracies in Comparative Perspective / S. Mainwaring, G. O'Donnell, A. Valenzuela (eds). – South Bend : University of Notre Dame Press, 1992. – 326 p.

10. Transitions from Authoritarian Rule : Prospects for Democracy / G. O'Donnell, Ph. Schmitter, L. Whitehead. – Baltimore : The Johns Hopkins University, 1986. – 320 p.

11. Шмиттер Ф. Размышления о гражданском обществе и консолидации демократии / Ф. Шмиттер // Полис. – 1996. – № 5. – С. 16–27.

12. Diamond L. Is the Third Wave Over / L. Diamond // Journal of Democracy. – 1996. – Vol.7. №3 – P. 20-37.

13. Категории политической науки : учеб. / под ред. А. Ю. Мельвиля. – М. : МГИМО(У) МИД РФ, РОССПЭН, 2002 г. – 656 с.

14. Поняття демократичної консолідації та основні дослідницькі підходи до її визначення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://djerelo.com/shpargalki/129-politology/suchasna-zarubizhna-politologia/7964-45-ponyattya-demokratychnoyi-konsol%D1%96dac%D1%96yi-ta-osnovn%D1%96-dosl%D1%96-dnyck%D1%96-p%D1%96dhody-do-yiyi-vyznachennya>

15. Історія вчень про державу і право : курс лекцій. – Х. : Одиссей, 2008. – 187.

16. Linz J. Toward Consolidated Democracies / J. Linz, A. Stepan // Journal of Democracy. – 1996. – Vol. 7. №2. – P.14-33.

17. Конопелько И. В. Демократическая консолидация в условиях современного политического процесса : автореф. дис. ... канд. полит. наук : спец. 23.00.02. / Ирина Викторовна Конопелько; Ставропольский государственный университет. – Ставрополь : 2004. – 26 с.

18. Morlino L. Consolidamento democratico: Definizione e modelli / L. Morlino / Rivista italiana di scienza politica. – 1986. – № 2. – 270 p.

Стаття надійшла до редакції 18.04.2015 р.

M. Fesenko

THEORETICAL PRINCIPLES OF CONSOLIDATION OF DEMOCRACY

Consolidation extends the subject field, ranging from consolidation in the context of the transition to democracy and democratic consolidation to consolidate the subjects of world system to solve global problems. According to the author's classification distinguished: the concept of consolidation of civil society; the concept of national unity; concept of consolidating democracy; concept of consolidation of the international community (consolidation of subjects of world system against the proliferation of weapons and materials of mass destruction and terrorism, consolidating subjects of world-system for sustainable development of mankind).

One of the concepts developed within consolidation is the consolidation of democracy, which refers to a set of processes changes in institutions, policies and behaviors that directly

improve governance by strengthening the competence of the state, through liberalization and rationalization of economic structures, social security and political order, along with the provision of basic freedoms, the rule of law, political party development and strengthening of civil society. The process of consolidation of democracy of world-system's subjects is one of the leading political trends of the world, the implementation of which are not more confidently endogenous factors (level of socio-economic development, political processes in society, etc.) but exogenous regarding a certain state, that the international environment that encourages the state of democratic transformations. Contradiction of consolidation of democracy is that democratic institutions and procedures in many states and they are only used as an external form, which often serves as a cover for undemocratic mechanisms of power exerciser. Despite the expansion of democratic space insufficient homogeneity of democratic processes is stated, instability and conflict in relationships of significant number of democratic states.

The consolidation of democracy appears as one of the autonomous stage strengthening democratic regime. To describe and explain the various forms of strengthening democracy in scientific discourse, new concepts (transit, transformation, institutionalization, quality, consolidation) that are still in dispute of researchers. The consolidation of democracy appears not only as a multifaceted phenomenon of democracy, but also as a meaningful scientific concepts which meaning has expanded, and subjected to minor changes dramatically during the XX century. Despite various political science literature in interpreting the concept of "consolidation of democracy", the latter involves processes of institutionalization (strengthening democratic institutions, the practical implementation of institutionalized norms and rules) and legitimation of Democracy (entry mode value meaning the level of political consciousness and political culture).

Key words: consolidation, world system, international relations, subject of world system, democracy, civil society, governance, democratic processes.

РЕЦЕНЗЕНТИ: Трофименко М.В., к.політ.н, доц.; Булик М.В., к.політ.н, доц.

УДК 342.71:7.048

Н.М. Хома

ПАТРІОТИЧНА МОДА ЧИ МОДА НА ПАТРІОТИЗМ: ОДЯГ ЯК СПОСІБ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ

Досліджуються процеси національної самоідентифікації громадян України через одяг із патріотичними принтами. Простежуються відмінності у мотивації використання одягу в етностилі та сучасної патріотичної повсякденної лінії одягу (національний casual). Встановлено відмінні смислові конотації, які вкладаються в одяг прихильниками новітніх патріотичних принтів та симпатиками сучасного одягу з етнічними елементами чи в автентичному стилі.

Ключові слова: національна самоідентифікація, політична мода, патріотичні принти, патріотичний дизайн.

Ще недавно в Україні було модно носити одяг із написами на зразок «I love New York» і принтами прапорів інших країн світу. Сьогодні для багатьох українців стає важливим позначити власну етнічну приналежність у своєму зовнішньому вигляді.